

UOT 34:349.2

Kamran AĞAMOĞLANOV*Bakı Dövlət Universitetinin Əmək və ekologiya**hüququ kafedrasının doktorantı**e-mail: kmrnkmrn300@gmail.com*DOI: <https://doi.org/10.62130/EPLV3294>

SOSIAL SIĞORTA HAQQI AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SOSIAL SIĞORTA SİSTEMİNİN ƏSAS ELEMENTİ KİMİ: MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL

XÜLASƏ

Bu məqalədə Azərbaycan Respublikasının sosial sığorta ilə bağlı qüvvədə olan qanunvericiliyi ətraflı şəkildə araşdırılıb, xüsusilə sosial sığorta haqqının ödənilməsi, onun formalaşması, istifadə edilməsinin hüquqi tənzimlənməsi, yuxarı həddinin müəyyən edilməsi zərurəti və digər praktiki tətbiq məsələlərinə diqqət yetirilmişdir. Məqalədə, həmçinin həm məcburi, həm də könüllü sosial sığorta üzrə sosial sığorta haqlarının tətbiqi ilə bağlı mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məqsədilə müvafiq qanunvericilik aktlarında dəyişikliklər və təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: sosial, sığorta sistemi, sığorta haqqı, element, müqayisəli təhlil

Müasir Azərbaycan Respublikasında məcburi dövlət sosial sığortası və onun tətbiqinin mühüm elementi kimi icbari sosial sığorta haqlarından danışarkən ilk olaraq qeyd olunmalıdır ki, ötən əsrin 90-cı illərində ölkəmizin icbari dövlət sosial sığorta təminatı sisteminin formalaşması Azərbaycan SSR-dən miras qalan sosial sığorta fondlarının bazasında aparılmaqla sığorta ödənişləri sığorta ayırmalarının normativləri əsasında müəyyən olunmuşdur.

Belə ki, “Sosial sığortaya və məşğulluq fonduna ayırmaların normativləri haqqında” 31 dekabr 1991-ci il tarixli AR Qanununa əsasən 1992-ci il yanvarın 1-dən ölkə ərazisində sosial sığortaya ayırmaların əmək haqqı fondunun ümumilikdə 37%-ni təşkil etməsi müəyyən edilmiş və bu məbləğin 80,5%-nin pensiya fonduna, 19,5%-nin isə sosial sığorta fonduna aid edilməsi müəyyən olunmuşdur. Eyni zamanda, 1992-ci il yanvarın 1-dən Azərbaycan Respublikasının ərazisində Dövlət Əhalinin Məşğulluğuna Kömək Fonduna ayırmalar əmək haqqı fondunun 2%-ni, Pensiya Fonduna ayırmalar isə əmək haqqının 1%-ni təşkil etdiyi müəyyən edilirdi.

Lakin müəssisə və təşkilatların sosial sığorta ayırmalarına və onların məqsədyönlü xərclənməsinə nəzarətin gücləndirilməsi zərurəti, nəticə etibarilə “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun yaradılması haqqında” AR Prezidentinin 30 sentyabr 1992-ci il tarixli 233 nömrəli Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasının Pensiya Fondu” və “Azərbaycan Respublikasının Sosial Sığorta Fondu” bazasında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fondu yaradılmasına gətirib çıxardı. Fərmana əsasən respublikadakı müəssisə və təşkilatlardan sosial sığorta ayırmalarının tam həcmdə Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna daxil olması müəyyən edilirdi.

Professor M.N.Əliyevə görə, ölkəmizdə tətbiq edilən sosial təminat formalarını, onların mərkəzləşdirilməsi dərəcəsi asılı olaraq iki əsas üzrə: mərkəzləşdirilmiş və lokal formalar olaraq təsnifləşdirmək olar ki, bu zaman əsas mərkəzləşdirilmiş forma olaraq məhz məcburi dövlət sosial sığortası çıxış edir [7, s.58].

18 fevral 1997-ci il tarixli “Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə (sonradan “Qanun”) [1] fiziki şəxslərin itirilmiş əməkhaqlarının, gəlirlərinin və ya əlavə xərclərinin

kompensasiya edilməsinə, habelə itirilməsinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş təminat forması olaraq müəyyən edilən sosial sığortanın Qanunun 2-ci maddəsinə əsasən iki əsas forması olan **məcburi dövlət sığortası** və **könüllü (əlavə) sığorta** formaları fərqləndirilmişdir. Həmin maddəyə əsasən məcburi dövlət sosial sığortasının sığortaedənlər tərəfindən bütün əmək müqaviləsi (kontraktı) üzrə işləyənlər barəsində həyata keçirildiyi, eləcə də Qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda digər şəxslərin də məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb olunması mümkünlüyü müəyyən edilmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, müasir dövrdə dünya miqyasında məcburi və könüllü sosial sığorta formalarının əhalinin sosial təminatı baxımından mühüm əhəmiyyətə malik olması ümumqəbul edilmiş reallıqdır. Hər iki sığorta formasının inkişafı uzun əsrlər boyu baş vermiş olsa da, məcburi sosial sığorta haqlarının ödənilməsinə əsaslanan dövlət icbari sosial sığortası əksər dövlətlərin sosial sığorta təminatı sistemində əsas aparıcı forma olaraq çıxış etməkdədir [9, s.185]. Bu səbəbdən, ilk öncə ölkəmizdəki sosial sığorta sisteminin əsas daşıyıcı sütunu rolunu oynayan məcburi dövlət sosial sığortası forması və onun mühüm elementi kimi icbari sosial sığorta haqqı barədə məsələlərin təhlili əhəmiyyət kəsb edir.

İlk növbədə göstərməlidir ki, “şəxsin məcburi sosial sığorta sisteminin iştirakçısı olduğu andan onun iradəsindən asılı olmadan ilkin şərtlərinin mövcudluğu ilə” tutulmasına əsas yaranan icbari sosial sığorta haqları məcburi dövlət sosial sığortasının əsas elementlərindən biri olaraq çıxış edir. Sığorta haqqı ödənişinin ümumilikdə sistemin fəaliyyəti baxımından əhəmiyyəti və vacibliyi, həmçinin sosial sığortada iştirak və sığorta haqqının ödənilməsi məsələsindəki icbarilik amili Qanunun 3-cü maddəsində təsbit edilən “dövlət sosial sığortasının məcburiliyi” prinsipi ilə əhatə edilməkdədir və buna müvafiq olaraq Qanunun 20-ci maddəsi ilə icbari sığorta haqlarının sığorta vəsaitlərinin əsas formalaşma mənbələrindən olması təsbit olunmuşdur.

Qanunun 1.1.10-cu maddəsinə əsasən “**məcburi dövlət sosial sığorta haqqı – sığortalamaya görə sığortaçıya ödənilən pul vəsaiti**” olaraq müəyyən edilmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, əksər dünya ölkələrində olduğu kimi Azərbaycan Respublikasında da məcburi sosial sığorta haqları sığorta subyektlərinin dairəsi

baxımından iki ümumi əsas üzrə fərqləndirilməklə: *a) muzzdlu iş (əmək fəaliyyəti) tərəflərinə və b) qeyri-muzzdlu işə aid gəlirə (qazanca) əsaslanan fəaliyyətə məşğul olan şəxslərə* münasibətdə tətbiq edilir. Müvafiq olaraq, Qanununun 14.2-ci və 14.5-ci maddələri məcburi dövlət sosial sığortası üzrə sığorta haqqının əmək ödənişinə (gəlirə) münasibətdə sığortaedən və sığortaolunanın vəsaitləri, muzzdlu işə aid olmayan fəaliyyətdən gəlir əldə edən sığortaolunanlar üzrə isə bilavasitə sığortaolunan tərəfindən (yaxud sığortaolunanın əvəzinə ödəmə mənbəyində) ödənilməsi müəyyən edilmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, birinci əsas üzrə Qanunun qəbul edildiyi ilkin dövrlərdə icbari sığorta haqqı dərəcəsi ümumilikdə 35% olmuş və işçi tərəfindən bunun 1%-i ödənilmişdir ki, bu da öz növbəsində, işəgötürənlər arasında onlar tərəfindən qarşılanan icbari sığorta haqlarının yüksəkliyi səbəbindən qeyri-rəsmi əməyə cəlb etmə meyllərinin artmasına səbəb olmuşdur [8, s.222]. Lakin ötən illər ərzində məcburi dövlət sosial sığorta haqqı dərəcələrində dəyişikliklər edilmiş və əmək münasibəti tərəfləri olan işçi və işəgötürənlərə münasibətdə, müvafiq olaraq əmək haqqının 3% və 22% nisbətində müəyyən edilmişdir.

Lakin 30 noyabr 2018-ci il tarixli “Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” AR Qanunu ilə qeyri-neft/dövlət sektorunda çalışanlara münasibətdə güzəşt müəyyən edilməklə ödənilən sığorta haqları nisbətinin 1 yanvar 2019-cu ildən 7 il müddətində qüvvədə olmaqla əmək münasibəti tərəflərinə münasibətdə qazancın 200 manatadək olan hissəsi üzrə 3% və 22%, 200 manatdan artıq hissəsi üzrə isə, müvafiq olaraq 10% və 15% nisbətində müəyyən olunmuşdur.

Eyni zamanda, ikinci əsas üzrə Qanunun 14.5-ci maddəsinə əsasən muzzdlu əməklə məşğul olmayan digər sığortaolunanlar üzrə sığorta haqlarının ödənilməsi həyata keçirilən fəaliyyətin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq fərqli nisbətində müəyyən edilmişdir. Bu zaman sığorta haqqının tutulması mənbəyi olaraq ölkə üzrə müəyyən edilən minimum əməkhaqqı (məs: xüsusi notariuslar üzrə - minimum aylıq əməkhaqqının on mislinin 25 faizi, sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə –minimum aylıq əməkhaqqının tikinti sahəsində 50 faizi, digər sahələrdə 25 faizinin regionlar üzrə müvafiq

faizi nisbətində və s.), yaxud müvafiq fəaliyyətədən əldə edilən gəlir/qazanç (məs.: mülki hüquqi xarakterli müqavilələrlə işləyənlər (fərdi sahibkarlar istisna olmaqla) üzrə ödəmə mənbəyindən tutulmaqla - gəlirlərinin 25 faizi, müəlliflik qonorarı ödəyən hüquqi və fiziki şəxslər üçün ödəmə mənbəyindən tutulmaqla - hesablanmış qonorar məbləğinin 15 faizi və s.) əsas götürül-

məkdir.

Azərbaycan Respublikasının sosial sığorta qanunvericiliyinə əsasən icbari sığorta hadisələrinə münasibətdə müzdlu işlə və qeyri-müzdlu əməklə məşğul olan bəzi kateqoriya sığortaolunanlar və (və ya) sığortaedənlər üzrə icbari sığorta haqqı dərəcələri aşağıdakı cədvəldə təqdim edilir:

Cədvəl 1. Məcburi sosial sığortalar üzrə sığorta haqqı dərəcələri

Məcburi sığortalar üzrə sığorta hadisələri	Məcburi sığorta haqqı dərəcələri (əməkhaqqı və s. cəlb olunan gəlirdən %-lə)						
	Müzdlu işə aid olan		Müzdlu işə aid olmayan (siyahı tam deyil)				
	İşəgötürən	İşçi	hüquqi şəxs yaratmadan fərdi sahibkarlıq fəaliyyəti	mülki-hüquqi müqavilə üzrə işləyən	xüsusi notarius	vəkillər, sərbəst mediator, auditor və mühasiblər	Müəyyən fəaliyyətlər üzrə fərdi qaydada sahibkarlıq
<ul style="list-style-type: none"> • Əmək pensiyası • Əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi • Hamiləlik və doğum, övladlı-ğa götürmə, uşağın anadan olması, uşağa qulluq*** • Sanatoriya-kurort müalicəsi • Sığortaolunanın vəfatı üzrə 	Neft-qaz/dövlət sektoruna aid olan – 22% ***** 01 yanvar 2026-cı ilədək neft-qaz/dövlət sektoruna aid olmayan – 15% + (200*22%)	Neft-qaz/dövlət sektoruna aid olan – 3% ***** 01 yanvar 2026-cı ilədək neft-qaz/dövlət sektoruna aid olmayan – 10% + (200*3%)	01.01.2026-cı ilədək min. aylıq əmək haqqının tikinti sahəsində 50%-i, digər sahələrdə 25 %-nin: Bakı – 100%; Sumqayıt və Gəncə - 90%; digər şəhərlər 80 %; rayon inzibati ərazi vahidləri və qəsəbələr - 60 %; kənd yeri - 50 %	gəlirin 25 %-i - ödəmə mənbəyindən tutulur	minimum aylıq əməkhaqqının 10 mislinin 25 %-i	01.01.2026-cı ilədək gəlirlərinin (xərclər çıxılmaqla) 10 %-i	01.01.2026-cı ilədək min. aylıq əmək haqqının 3- və ya 5% həddində (foto-video, çəkməçi, naqqaş, ev qulluqçusu, bərbər, dərzi və.s.)
İşsizlikdən sığorta	əmək haqqının 0.5%-i		–		–		–
Tibbi sığorta	2% < 8000 AZN < 0.5%		min. aylıq əməkhaqqı - 4 %-i	2% < 8000 AZN < 1%	min. aylıq əməkhaqqının 4 %-i		min. aylıq əməkhaqqı - 48 %-i
İstehsalatda bədbəxt hadisə və peşə xəstəliklərindən sığorta	Sığortalı olaraq tam ödəyir	Xeyrinə ödənilir	Sığortalı olaraq tam ödəyir	Xeyrinə ödənilir	Sığortalı olaraq tam ödəyir		Sığortalı/Sığortaolunan olaraq ödəyir

*** Hamiləlik və doğum, övladlığa götürmə, uşağa qulluq sığorta hadisələri üzrə icbari sığortalanma müzdlu işə aid fəaliyyətlə məşğul olmayan sığortaolunanlara şamil edilmir.

Qanunun 14-cü maddəsi baxımından qeyd olunmalıdır ki, məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb edilən gəlirə münasibətdə yuxarı hədd qismən (fərdi sahibkarlıq və peşə adamları, müəy-

yən fəaliyyət növləri ilə fərdi qaydada məşğul olanlara münasibətdə minimum aylıq əmək haqqının müvafiq misli nisbətlərində) müəyyən edilmiş olsa da, lakin əmək münasibəti tərəfləri üzrə belə hədd müəyyən edilməmişdir. Halbuki bir sıra Avropa və MDB təşkilatı ölkələrdə (Almaniya, İsveç, Qazaxıstan və.s.) icbari sığorta haqqının tutulduğu gəlirin aşağı və (və ya) yuxarı limitləri müəyyən edilməklə sığortaolunanın müvafiq limitlərdən az və ya yuxarı hissələrdə olan gəlirə müstəqil sərəncam vermək imkanı təmin edilmişdir.

Müqayisə üçün göstərilə bilər ki, Almaniya icbari pensiya və işsizlik sığortası üzrə 1 yanvar 2024-cü ildən sosial sığorta haqqı köçürməsi üçün aylıq yuxarı hədd [11] Almaniyanın qərb əyalətlərində 7.550 avro, şərqində isə aylıq 7.450 avro aylıq gəlirdən (1 yanvar 2025-ci ildən şərq/qərb vilayətləri fərqi olmadan vahid 8.050 avro məbləğində), yaxud 1 yanvar 2025-ci ildən icbari sağlamlıq və uzunmüddətli qulluq sığortası üzrə yuxarı həddi 5,512.50 avro olaraq müəyyən edilir [13, s.2] və sığortalı qeyd olunan yuxarı hədlərdən artıq məbləğdə olan gəliri üzrə icbari sığorta haqqı tutulmasından azaddır.

İsveç Krallığının 01 yanvar 1995-ci il tarixli “Əmək haqqından ümumi tutulmalar Aktı”na və 01 yanvar 2001-ci il tarixli “Sosial Sığorta Aktı”na uyğun olaraq aylıq gəlir vergisinin tərkib hissəsi olaraq 7%-i məbləğində ödənilən və icbari pensiya sığortası sisteminə yönəldilən sığorta haqqına münasibətdə işçi, ölkə üzrə müəyyən edilmiş “gəlir əsaslı məbləğ”in (2025-ci ildə SEK 80,600) 8.07 misindən yuxarı illik gəlirinə görə sığorta haqqı ödənişindən azaddır [6, s.3-4].

Öz növbəsində, Norveç Krallığının 28 fevral 1998-ci il tarixli “Milli Sığorta Aktı”na [140] əsasən işçi və işəgötürən tərəfindən ödənilən sığorta haqları işçinin icbari sığortaya cəlb edilən əmək haqqından hesablanmaqla işçilər üçün 7.8% (özünüməşğul şəxslər üzrə 11%, digər növ gəlirlər üzrə 5.1%), işəgötürənlər üçün isə onların fəaliyyət göstərdiyi iqtisadi ərazi vahidindən asılı olaraq 0-14.1% aralığında dəyişir [6].

Eyni zamanda, Qazaxıstanın Sosial Məcəlləsinin 243-244-cü maddələrinə əsasən əmək münasibətlərində sığortaolunan üzrə ödənilən sığorta haqqının aylıq miqdarı müvafiq maliyyə ili üzrə

minimum əmək haqqının yeddi mislinin 3.5%-dən artıq ola bilməz. Əgər sığorta haqqına cəlb olunan gəlir müvafiq maliyyə ili üzrə minimum əmək haqqından az olarsa, sığorta haqqı minimum əmək haqqının 3.5%-i həcmində ödənilir. Həmçinin işəgötürən əmək haqqı fondunun 14.9%-i (01.01.2025-ci ildən isə 18.9% olmaqla) həcmində sığorta haqqı ödəyir [5].

Digər tərəfdən, qeyd etmək istərdik ki, “2014-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında pensiya təminatı sisteminin islahatı Konsepsiyası”na [3] dair Tədbirlər Planının 7.1.2.3-cü bəndinə əsasən məcburi sosial sığorta haqqının yuxarı limitinin müəyyən edilməsi və həmin həddən yuxarı hissədə qazancdan sığorta haqqı ödənilməsinin əmək münasibəti üzrə tərəflərin öz seçiminə aid edilməsi istiqaməti müəyyən edilmişdir ki, bu da fikrimizcə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində olduqca önəm kəsb edən bir məsələdir. Belə ki, şəxsin müzdlü işdən əldə etdiyi qazancına münasibətdə müstəqil sərəncam vermək səlahiyyəti onun xüsusi mülkiyyət hüququnun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Bu mənada, hər kəsin öz gələcəyini müəyyən sosial risklərdən təminat altına alması məqsədilə iştirakın mütləq olduğu məcburi dövlət sosial sığortası ilə yanaşı, əldə etdiyi xalis qazancın müəyyən hissəsi hesabına öz gələcəyini təminat altına alması və layiqli həyat səviyyəsinə nail olmasına yönələn kommersiya təşəbbüslərində, yaxud bilavasitə bu və ya digər sosial təminat formalarından istifadəsinə və onlarda (məs.: könüllü sığorta mexanizmlərində) iştirakına şərait yaradılmalıdır.

Odur ki, hesab edirik ki, Qanuna dəyişiklik edilərək əmək münasibəti üzrə sosial sığorta haqqının tutulacağı gəlirin yuxarı həddinin müəyyən edilməsi və həmin həddən artıq hissədə sığortaolunanın işçinin qazancı üzərində müstəqil sərəncam hüququnun hüquqi tənzi mi mexanizminin müəyyən edilməsi mühümdür.

Həmçinin Qanunun 19.1-ci maddəsinə əsasən məcburi dövlət sosial sığortasının vəsaitlərinin başqa məqsədlərə yönəldilməsinə yol verilmədən, dövlət sosial müdafiə fondunda cəmləşdirilməsi, Qanuna və başqa müvafiq normativ hüquqi aktlara uyğun olaraq sosial sığorta ödəmələrinin, dövlət sosial müdafiə fondunun saxlanma xərclə-

rinin və digər xərclərin maliyyələşdirilməsinə sərf edilməsi müəyyən edilir. Qanunda edilən dəyişikliklərə əsasən hazırda məcburi sosial sığorta ödənişlərinin hesablanması, ödənilməsi, hesabatların verilməsi qaydalarının tətbiqinə nəzarət hal-hazırda Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin səlahiyyətlərinə aid edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 12 sentyabr tarixli 1597 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Sosial sığorta ehtiyatından istifadə Qaydası”nın 1.1-ci bəndinə əsasən bu Qayda “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanununun 1.0.17-ci maddəsinə uyğun olaraq sığorta ehtiyatından istifadəni tənzimləyir və həmin Qaydanın 2.1-ci bəndinə əsasən sosial sığorta ehtiyatı sığortaolunanlar üzrə ödənilmiş məcburi dövlət sosial sığorta haqlarından fərdi şəxsi hesabın sığorta hissəsinə və idarəetmə xərclərinə yönəldilən hissə çıxıldıqdan sonra qalan məbləğdə formalaşdırılır. Eyni zamanda, həmin Qaydanın 3.1-3.2-ci bəndlərinə əsasən sosial sığorta ehtiyatından: 1) əmək pensiyasının “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən olunmuş əmək pensiyasının minimum məbləğinə çatdırılması; 2) məcburi dövlət sosial sığorta haqları hesabına müavinətlər üzrə xərclərin maliyyələşdirilməsinə və 3) dövlət sosial müdafiə fondunun büdcəsində nəzərdə tutulan digər ödəmələr üzrə xərclərin maliyyələşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilən qaydada istifadə olunması müəyyən edilmişdir [2].

İstinad olunan Qayda əsasında sığorta ehtiyatından istifadənin müəyyən edilməsinə baxmayaraq, hesab edirik ki, Qanunun 19-cu maddəsinin təcrübi anlamda tətbiqinə yönələn və özündə sadəcə “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanununun çərçivəsində əmək pensiyaları üzrə sığorta ehtiyatından istifadəni deyil, ümumilikdə digər məcburi və könüllü (əlavə) sosial sığorta haqlarının toplanması, onların idarə edilməsi, investisiya imkanları və onlardan istifadə məsələlərinin tənzimləmə dair vahid normativ aktın qəbulu mühümdür. Fikrimizcə, belə tənzimləmə bir tərəfdən sosial sığorta sistemi üzrə sığorta vəsaitlərindən is-

tifadədə vahid tənzimləmə və bu sahədə idarəetmə üzrə səlahiyyət bölgüsünün dəqiqləşdirilməsinə, digər tərəfdən isə, bu sahədə şəffaflığın artırılmasına xidmət etmiş olardı.

Beynəlxalq sosial sığorta standartları əsasən icbari sığorta haqlarına əsaslanan bölüşdürücü (həmrəylik) sistemləri ilə bağlı olsa da, özündə müəyyən şərtlər daxilində könüllü yığım (fərdi və ya korporativ) mexanizmlərini uğurlu bir şəkildə əhatə etməkdədir [10, s.35]. Bu baxımdan, müasir dövrdə məcburi dövlət sığortasını tamamlayıcı və əlavə təminat xarakterli könüllü (əlavə) sosial sığortadan ayrı təsəvvür etmək çətindir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində və xüsusilə də iqtisadi baxımdan qeyri-stabilliyin yaşandığı və aparıcı dünya dövlətlərinin sosial təminat siyasətlərində baş verən islahatlar fonunda məşğul əhali kateqoriyasının könüllü sosial sığorta formalarına olan marağın artmasına gətirib çıxarmışdır.

Təcrübi olaraq tətbiqi imkanları məhdu olmasına, başqa sözlə, təcrübi anlamda effektiv mexanizm olaraq çıxış etməsə də, Qanunun 25-ci maddəsinə əsasən könüllü (əlavə) sosial sığortanın - sığortaçı ilə sığortaedən (olunan) arasında bağlanan və tərəflərin hüquq və vəzifələri, sosial sığorta haqqının və sosial sığorta ödəmələrinin məbləği, sığorta hadisəsi, tərəflərin məsuliyyəti, habelə tərəflərin razılığı ilə digər şərtlər göstəriləndiyi sosial sığorta müqaviləsi əsasında həyata keçiriləndiyi müəyyən edilir. Həmçinin Qanunun 22-ci maddəsi ilə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, vətəndaşlığı olmayan şəxslər, əcnəbi-lər, bütün idarə, müəssisə və təşkilatların könüllü sosial sığorta hüququna malik olması, öz növbəsində, Qanunun 23-cü maddəsinə əsasən sığortaçı qismində AR Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun, eləcə də qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada qeydiyyatda alınmış və lisenziyası olan özəl sığorta təşkilatlarının çıxış edə biləcəyi müəyyən olunur.

Eyni zamanda, məqalə baxımından xüsusi önəm kəsb edən məsələ olaraq qeyd etmək istədik ki, Qanunun 25-ci maddəsinə əsasən könüllü (əlavə) sosial sığortanı həyata keçirən özəl sığorta təşkilatının sığorta fondunun könüllü sosial sığorta fondunun təsisçilərinin verdiyi vəsaitlər, sığorta müqavilələri üzrə daxil olan sığorta haqları,

kommersiya fəaliyyətindən əldə edilmiş gəlirlər və qanunvericiliyə uyğun olaraq daxil olmuş digər vəsaitlər hesabına yaradılması, eləcə də formalaşdırılan sığorta fondunun vəsaitləri üzərində müstəqil sərəncam vermək hüququna malik olması müəyyən edilməkdədir.

Hesab edirik ki, könüllü (əlavə) sosial sığortanı həyata keçirən özəl sığorta təşkilatının sığorta fondu vəsaitlərinə sərəncam üzrə hər hansı məhdudiyət qoyulmadan istisnasız müstəqilliyə malik olması düzgün yanaşma deyildir. Başqa sözlə, sığortaolunanın ödədiyi və (və ya) xeyrinə ödənilən könüllü sosial sığorta vəsaitlərinin toplanması, idarəedilməsi, investisiya portfelinin seçilməsi, eləcə də onlar barəsində sair formada sərəncam verilməsi məsələlərində eyni zamanda sığortaolunanın özünün söz sahibi olması mütləqdir və bu mənadan Qanunda müvafiq düzəlişlərin edilməsi mühümdür.

Bu xüsusda müqayisə üçün qeyd oluna bilər ki, Gürcüstan Respublikasının 28 iyun 2023-cü il tarixli "Könüllü fərdi pensiyalar haqqında" Qanunun 3.4-cü maddəsinə əsasən dövlət pensiya təminatı və ya yığım pensiyası sistemində iştirakla yanaşı, könüllü fərdi pensiya sxeminə işçi və ya istənilən digər fiziki şəxsin (o cümlədən özünüməşğul) qoşulmaq hüququ vardır. Qanunun 3.1-ci maddəsinə əsasən könüllü pensiya sxemi qeyri-müəyyən müddətə yaradılmış mexanizm olmaqla özündə könüllü sığorta vəsaitlərinin formalaşdırılmasını, onların investisiyası və iştirakçı (benefisiar) tərəfindən pensiya təminatının alınması məqsədini nəzərdə tutur. Qanunla işəgötürən tərəfindən yalnız təminat verilən hüquq şəklində pensiya planı tətbiq edilməklə toplanmış pensiya kapitalının depozitar hesaba köçürməsi və işçinin xeyrinə sığortaçı vasitəsilə investisiyası həyata keçirilməsi müəyyən edilmişdir [12, s.4].

Həmçinin ölkənin 21 iyul 2018-ci il tarixli "Yığım pensiyaları haqqında" Qanununun 3.8-ci maddəsinə əsasən sığortalının əmək pensiyaasının yığım hissəsinin formalaşdırılması məqsədilə ödədiyi (xeyrinə ödənilən) sığorta haqları sığortalının adına açılmış xüsusi hesabda toplanmaqla pensiya fondu tərəfindən müəyyən edilən qayda və müddətdə iştirakçının (pensiyaçının) gələ-

cək pensiya ödənişlərinə çevrilir [4]. Eyni zamanda, Qanunun 24.1-ci maddəsinə əsasən sığortaolunanın fərdi pensiya hesabına toplanan pensiya kapitalı onun mülkiyyəti hesab edilir və pensiya yaşına çatması və ya qanunla göstərilən hallarda vaxtından öncə (əlil olması halında, vətəndaşlıqdan çıxma və ya əcnəbinin ölkədə daimi yaşama hüququnu itirməsi halında) ondan istifadə etmək hüququna malikdir. Sığortaolunanın pensiya kapitalı üzrə investisiya portfelini şəxsən seçmək, onu dəyişdirmək, pensiya yaşına çatdıqda pensiya kapitalını birdəfəlik ödəmə kimi almaqla sistemdə iştirakına son vermək və ya davamlı aylıq annuitet ödənişlər almaq hüququna malikdir.

Öz növbəsində, Qazaxıstan Sosial Məcəlləsinin 52-ci maddəsinə əsasən fiziki və hüquqi şəxslərin icbari pensiya (o cümlədən peşə pensiyası) haqları və könüllü pensiya haqları hesabına formalaşan pensiya aktivləri bu Məcəllə ilə müəyyən olunmuş qaydada əşya hüquqlarına aid edilir və onların üzərinə həbs qoyulması və müsadirəyə məruz qalması istisna olunur. Həmçinin Məcəllənin 40.1-ci maddəsinə əsasən sığortaolunanın qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada öz pensiya yığımını vəsiyyət etmək, toplanmış sığorta haqlarının investisiya portfelini idarəedənin seçilməsi (dəyişdirilməsi) ilə bağlı vahid pensiya yığım fonduna müraciət etmək, pensiya yığımını hesabına sığortaçı təşkilatla pensiya annuiteti müqaviləsi bağlamaq, eləcə də toplanmış pensiya aktivlərinin vahid pensiya yığım fondundan vahid könüllü pensiya yığım fondu və ya əksinə köçürülməsi hüquqlarına malikdir [5].

Beləliklə, hesab edirik ki, könüllü (əlavə) sosial sığortanın AR Dövlət Sosial Müdafiə Fondu və ya lisenziya əsasında fəaliyyət göstərən özəl sığorta təşkilatı tərəfindən həyata keçirilməsindən, eləcə də bu sosial sığorta formasının hüquqi tənzimlənməsinin "Sosial sığorta haqqında" Qanun, yaxud digər qanunvericilik akt(lar)ı çərçivəsində aparılmasından asılı olmayaraq, könüllü (əlavə) sosial sığorta üzrə sığorta haqlarının toplanması, sığorta vəsaitlərinin idarə edilməsi və investisiyası, habelə onlar barəsində sərəncam verilməsi və istifadə istiqamətlərinin müəyyən edilməsində sığortaolunanın maraq və mənafeyinə qorunduğu, sığortaçının sığorta ehtiyatından istifadə üzrə məsuliyyəti

yətinin və nəzarət mexanizminin təmin edildiyi ətraflı hüquqi-maliyyə idarəetmə sisteminin formalaşdırılması və hüquqi tənzimi vacibdir.

Beləliklə, məqalə çərçivəsində bəhs edilən aşağıdakı məsələlərin ümumiləşdirilməsi və müvafiq qanunvericilik dəyişikləri çərçivəsində nəzərə alınmaqla hüquqi tənzimini məqsəduyğun hesab edirik:

1. Sığorta ehtiyatından istifadənin Qanunun 19-cu maddəsi çərçivəsində (sadəcə əmək pensiyaları üzrə sığorta ehtiyatından istifadə üzrə deyil), ümumilikdə məcburi və könüllü (əlavə) sosial sığorta haqlarının toplanması, onların idarə edilməsi (investisiyası) və onlardan istifadə məsələlərinin tənziminə dair vahid normativ aktın qəbulu qaydasında tənzimlənməsi;

2. Qanuna dəyişiklik edilərək əmək münasibəti üzrə sosial sığorta haqqının tutulacağı gəlirin yuxarı həddinin müəyyən edilməsi və həmin həddən artıq hissədə sığortaolunanın-işçinin qazancı üzərində müstəqil sərəncam hüququnun təsbit edilməsi;

Könüllü (əlavə) sosial sığorta forması üzrə sığorta haqlarının toplanması, sığorta vəsaitlərinin idarə edilməsi və investisiyası, onun bərsində sərəncam verilməsi və istifadə istiqamətlərinin müəyyən edilməsində sığortaolunanın maraq və mənafeyinə qorunduğu, sığortaçının sığorta ehtiyatından istifadə üzrə məsuliyyəti və nəzarət mexanizminə dair ətraflı hüquqi tənzimləmənin müəyyən edilməsi.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. “Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu: [Elektron resurs]/ № 250-IQ, 18 fevral 1997-ci ildə qəbul edilmişdir. – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/3813>
2. “Sosial sığorta ehtiyatından istifadə Qaydası” [Elektron resurs]/ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 12 sentyabr tarixli 1597 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL: <https://e-qanun.az/framework/36459>
3. “2014-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında pensiya təminatı sisteminin islahatı Konsepsiyası”nın Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı: [Elektron resurs] / № 827, 4 noyabr 2014-cü ildə qəbul edilmişdir. – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL: <https://e-qanun.az/framework/28572>
4. Закон Грузии от 21 июля 2018 г. N3303 “О накопительной пенсии” [Electronic resource] / URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4280127?publication=11>
5. Социальный Кодекс Республики Казахстан от 20 апреля 2023 года № 224-VII ЗПК. [Electronic resource] / URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2300000224>
6. Norwegian “National Insurance Act” of 28 February 1997 (last changed on 20.09.2024): [Electronic resource] / URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-02-28-19>
7. Business Sweden. The Swedish Social Security System. [Electronic resource] / 7 p. URL: <https://investinskane.com/sites/investinskane/files/files/2024-06/the-swedish-social-security-system.pdf>
8. Əliyev M.N. Sosial təminat hüququ: Dərslük. Bakı: “Adiloğlu” Nəşr. 2007. 464 səh.
9. Rəcəbli H. Azərbaycan Respublikasının sosial müdafiə sistemi. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı. “MBM” - 2012. - 408 s.
10. Кусаинова А.А., Герашенко И.П., Особенности организации и управления социальным страхованием: передовой опыт и выявление проблем // Наука о человеке: гуманитарные исследования. 2018. №3 (33). С 185-194. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-organizatsii-i-upravleniya-sotsialnym-strahovaniem-peredovoy-opyt-i-vyyavlenie-problem>
11. International Labour Office. World Social Protection Report 2020–22: Social Protection at the Crossroads – in Pursuit of a Better Future. Geneva: ILO, 2021. / p. 35. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@soc_sec/documents/publication/wcms_817572.pdf
12. Dr. Chris Mulder. Public pension in Germany: Everything you need to know about it. [Electronic resource] / Published on Nov 25, 2022. URL: <https://pensionfriend.de/en/public-pension-germany.ap>

13. Nutsubidze, Tamila and Nutsubidze, Khatuna. Voluntary Private Pension Reform in Georgia: Opportunities For Employee Pensions Development. June 2024. pp 20. / p. 4. Center for Retirement Research at Boston College. https://crr.bc.edu/wp-content/uploads/2024/06/wp_2024-6.pdf

14. KPMG. GMS Flash Alert Germany – Increased Social Security Contribution Thresholds for 2024. / [Electronic resource] 2024-003 | January 5, 2024. 4 p.

URL:<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmgsites/xx/pdf/2024/01/fa24-003.pdf.coredownload.inline.pdf>

Кямран АГАМОГЛАНОВ

ВЗНОСЫ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ КАК НЕОБХОДИМЫЙ ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМА СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

РЕЗЮМЕ

В данной статье подробно рассмотрено действующее законодательство Азербайджанской Республики о социальном страховании, касающееся взносов социального страхования, с особым акцентом на его формирование, правовое регулирование его использования, необходимость установления его верхнего предела, а также некоторые другие аспекты его практической реализации. В статье также предложены рекомендации и законодательные изменения в соответствующие части законодательных актов по совершенствованию действующего законодательства о страховых взносах в части как обязательного, так и добровольного социального страхования.

Ключевые слова: право, социальное, страхование, форма, добровольное.

Kamran AGHAMOGLANOV

SOCIAL INSURANCE CONTRIBUTION AS THE ESSENTIAL ELEMENT OF THE SOCIAL INSURANCE SYSTEM OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN: COMPARATIVE ANALYSIS

SUMMARY

This article elaborates existing social insurance legislation of the Republic of Azerbaijan concerning social insurance contributions, with a particular focus on its formation, legal regulation of its utilization, necessity of setting its upper limit, as well as certain other aspects of its practical implementation. Article also suggests recommendations and legislative changes to relevant parts of the legislative acts to concerning improvement of existing legislation on social insurance contributions in terms of both mandatory and voluntary social insurances.

Key words: social, insurance system, insurance contribution, element, comparative analysis.